

„...a régi, égi Balaton”?

Kinek mi jut az eszébe, ha meglát egy könyvet, amelyik azt ígéri (alcímével), hogy a Kádár-korszak Balatonjáról szól? Nyilván felidéződnek a személyes emlékek, ha vannak ilyenek. Az egykori életérzés, amely mondjuk a Bereményi Géza szövegét megéneklő Cseh Tamás – Másik János-dalban, *A hatvanas években* jelenik meg, a „rég, égi Balaton”, amikor a tó is „Tágul gyűrűkben / konszolidációt / hullámozott [...]”, amikor „Fellazult tételben / fogalmazódott meg a világ”, tetőzött az ifjúsági probléma. Feltehetően van, akinek a Kádár-kori Balatonról az jut eszébe: csak jóval később ismerete fel, hogy gyermekévei balatoni emlékeit milyen társadalmi kavalád vette körül, ahol az „őslakosok” mellett az 1945 előtti középosztályok maradványai és az új betelepülők, valamint az üdülők beutaltjai nyaraltak együtt vagy egymás mellett. Másoktól részben vagy teljesen eltérő jellegűek az emlékeik, asszociációk azoknak, akik valamelyik tó melletti településről származtak el, vagy ma is itt laknak (az utóbbiak száma a több mint 40 hivatalosan balatoninak tekintett településen közel 140 ezer, és nem számítják közéjük a Balaton-felvidéket vagy a déli part közelében fekvő településeket, egyebek közt olyan falvakat sem, amelyek nevükben is utalnak a Balatonra).

Azoknak, akik a sokféle, szerteágazó Kádár-kori régi, égi és nagyon is földi Balatonról várnának

átfogó képet Reháék Géza könyvétől, lehet, hogy csalódniuk kell, ugyanis a szerző ennek csak egy részével foglalkozik érdemben, döntően a turisztikai célú központi állami és helyi fejlesztési elképzelések és megvalósításuk bemutatását tekintve feladatának. Indokolatlan lenne bírálni a téma ilyen szűkítését, legfeljebb észrevételezhető, hogy a mű címe, ajánlása némileg mást ígér.

A könyv *Bevezetése* és a hátsó borítóján olvasható ajánlás is idézi a régi (olykor megújítva is előadott), slágert, némileg eltérő interpretációval: „Nekem a Balaton a Riviéra”. A *Bevezetés* azt mondja: a Balatoni Riviéra (így, bevett tulajdonnévként) a Balaton-felvidék egy részére használatos, de leginkább a Balatonakarattya és Tihany közötti partszakaszra illik. A mű címeről, a *Vörös Riviéra* kifejezésről viszont, amelyet az olvasó első ránézésre az alcím (*A Balaton a Kádár-korszakban*) szinonimájának tekint, a *Bevezetés*ből megtudjuk, hogy ezen a szerző a Kádár-korszak turisztikai fejlesztéseit, azon belül is elsősorban a konvertibilis valutabevételt megcélzókat érti. Nem mellesleg megírja, hogy ezen a néven emlegette a nyugati sajtó a román és bolgár tengerpartot, ahol a hatvanas évektől nagyszabású idegenforgalmi beruházásokat indítottak. A borító ajánlása viszont tágabb értelmezést ad, amikor azt mondja: a „Nekem a Balaton a Riviéra” azért jellegzetes, mert „a Kádár-rendszer nem győzte

bizonygatni, hogy a Balaton mindenkié” – ezen a magyar dolgozót értették, „aki az állam jóvoltából egész éves munkája fáradalmait a tó partján üdülve pihenheti ki”. Ennek az időszaknak az élményei és emlékei – olvashatjuk – a mai napig meghatározóan tükrözik a létező szocializmus társadalmi-politikai valóságát. A könyv – folytatódik az ajánló – arról az időszakról szól, „amikor rájöttek, hogy a balatoni turizmus, vagy ahogy akkor mondták, idegenforgalom, igazi kincsesbánya, ami vonzza nemcsak a hazai, hanem a külföldi, sőt a nyugati turistákat is.”

A Balatont Riviéraként emlegető dalra a könyv az említett értelmezéseken túl nem tér ki, holott a Kádár-kori Balatonról szólva indokolt megemlíteni, hogy a sláger szövege ma, függetlenül a szerzők egykori szándékától, a keletkezés pillanatának (1960) a „szűk levegőjéről” szól, a „Jó, hát akkor itt fogunk élni” (a mondat Gothár Péter *Megáll az idő* című filmjében hangzik el) életérzéséről, egy bezárt ország lakóinak egyáltalán nem önfelédtt örömkereséséről, akik kénytelenek beérni azzal, hogy számukra a Balaton a Riviéra, a Gellért-hegy a Himalája stb. „Sohasem kergetek én délibábot – énekelte 1960-ban Németh Lehel –, / Józanul járok, nem álmodom. / Utazni szeretek, de majd kibírom, / [...]” (a szöveget S. Nagy István írta, a zenét Ulmann Ottó szerezte). Tényleg, minek is tekintették a Balatont és környékét – tehető fel utólag a kérdés –, önértéknek, amelynek szépsége, „élvezeti értéke” jelenti a vonzerejét, vagy valódi tenger hiányában valamiféle B kategóriájú tengerpótlék? Nyil-

ván nem vagy-va, hanem a hazai üdülés és turizmus szempontjából valamennyire mindkettő. De mit vártak, miért jönnek a szinte bárholva eljutó nyugati turisták?

A *Vörös Riviéra* szerzője, Rehák Géza, mint az ugyancsak a könyv hátoldalán olvasható ismertetésből kitetszik, „a balatoni turizmus szakértője, történész, politológus, majd jogász végzettségének megszerzése után doktori értekezését a 20. század második felének turizmuspolitikájából írta”. Mint megtudjuk, Balatonalmádiban nőtt fel, és ihletője az az indokolt kérdés lett, hogy vajon kik döntöttek úgy, hogy a kisvárosi környezetbe egy toronyszállót kell építeni. (A Hotel Auróra 12 emeletes épületét, 240 szállodai szobával 1969 tavaszán adták át, míg a település csak 1989-ben lett város, amittől a millióje persze nem változott.)

A szerző annak rendje s módja szerint könyve elején rövid áttekintést ad a Balaton-vidék Kádárkorszak előtti időszakáról. Érdekes, hogy a vasútépítésről (a 19. század közepétől a déli parton, a század végén az északon), ennek egyebek között a turizmusban, a közép-, sőt a felsőbb osztályok ingatlanvásárlásában, nyaralóépítésében játszott szerepéről érdemben nem esik szó. A könyv említi, hogy az első világháború után az addigi legnépszerűbb fürdőhelyek a határokon kívülre kerültek, ami az addig másodlagos szerepet betöltő Balatont felértékelte. Kevés szót veszteget azonban arra, milyen jelentősek voltak a világgazdasági válság után a Balaton arculatát máig részben meghatározó, egykori középosztályi nyaralóépítkezések, gyakran telep-szerű keretek között.

A könyv kitér a Balaton-vidék, különösen az északi part turizmuson kívüli gazdaságára is, így a mezőgazdaság és a nem túl jelentős ipar szerepére. Utóbbinál nem említi viszont a bazaltkitermelést, ami már csak azért is érdekes, mert eléggé ismert és jellemzője a Rákosi-korszaknak, hogy az ötvenes évek elején rabosított kényszermunkásokat dolgoztattak a nem sokkal később a turizmus egyik legfelkapottabb célpontjává váló badacsonyi hegyen.

Az 1948 utáni időszak nagy ígérete volt a dolgozó osztályok üdültetése, amihez, mint a könyv jelzi, elengedhetetlen volt a meglévő szálláslehetőségek kisajátítása, államosítása, egészen a többszobás nyaralókig bezárólag. Fejlesztésre kezdetben nem futotta, de a szakszervezeti üdülés valóban a szocializmus vívmányaként maradt fenn az emlékezetben, már persze azok számára, akik hozzájutottak. A könyv említi, hogy jelentős tömegeknek, amikor már épültek új létesítmények is, esélyük sem volt ennek az úgynevezett társadalmi juttatásnak az elérésére, de nem tárgyalja érdemben, hogy a társadalmi egyenlőséget hirdető rendszer erősen hierarchizálta az üdülés lehetőségeit is. A társadalmi ranglétra legalsó, beutalóhoz nem jutó, sőt egyáltalán nem nyaraló szintjével szemben, legfelül foglaltak helyet a zárt, a Balaton-partot is több helyen átjárhatatlanná tevő párt- és kormányüdülők látogatói. Más privilegizált intézmények, mondjuk például a Tervhivatal vagy a Nemzeti Bank üdülőinek színvonalát, vitorláshasználattal stb., luxusnak mondható juttatásokkal össze sem lehetett vetni egy „egyszerű” vál-

latali szakszervezeti üdülőével. Itt érdemes megjegyezni, az üdültetés különleges elemének is tekinthető a Szigligeti Alkotóház, amely a művészek Kádár-rendszerhez domesztikálásának eszközeként is interpretálható. Említésének hiánya azért is feltűnő, mert a szerző az *Epilógus*-ban említést tesz a Balatonnál saját házzal rendelkező néhány íróról, és viszonylag hosszan idéz is tőlük.

A könyv részletesen bemutatja a turizmus, azon belül a kiemelten fontosnak tekintett valutabevétel állami és pártigazgatását, a korszakos jelentőségű tájrendezési koncepciókat, amelyek aztán legfeljebb részlegesen határozták meg a fejlesztéseket, a beruházásokról szóló döntések sajátosságait. Kitűnik, nem pusztán praxis volt, hanem tételesen is megfogalmazták, hogy a mindig szűkösen rendelkezésre álló források elosztásában a belföldi turizmus és a „barátnak” nevezett, a többi szocialista országból érkezőkre tekintő idegenforgalom szempontjai sorolódjanak hátrébb, mint a „tőkés” devizabevétel igényei. Bizonyos ügyekben készültek kalkulációk, például, hogy mekkora a Balaton kapacitása, mennyien használhatják egyszerre, de a könyv tanúsága szerint piacfelmerést nemigen végeztek, hogy közelebről kikre számít a nyugati vagy akár a „baráti” turistákat megcélzó idegenforgalom. Igaz, a szálláshelyek csak meglehetősen lassan bővülő száma és az alig két hónapig tartó szezon miatt ebből nem lett gond, nem a kereslet szabályozta a fejlesztéseket. Rehák az állami jellegű idegenforgalmi döntésekre fókuszál, így lényegében nem ejt szót a kapacitá-

sában gyorsan az igényekhez igazodó magán szállásokról (amit meglehetősen farizeus néven hivatalosan fizető-vendéglátásnak tituláltak). Meglepő módon nem közöl adatokat a külföldi turisták számáról, országokénti megoszlásáról, de még arra a közismert sajátosságra sem tér ki, hogy a forgalomban az is szerepet játszott, hogy az NDK, a kettészakított Németország keleti felének állampolgárai, az utazási korlátozások miatt a Balatonnál találkozhattak az NSZK-ban élő rokonaikkal, barátaikkal.

A könyvben a turizmus szempontjából számos fontos és érdekes részletkérdésről esik szó, például a tómederfeltöltésről, a tervekkel ritkán találkozó tényleges változásokról, a hatvanas évek közepén nagy vihart kavart botrányról, az úgynevezett Ónody-ügyről, a tó északi partjának agrárviszonyairól, a téészesítés néhány következményéről és annak természeti okairól, hogy a szőlőterületek nagyobb része magánkézben maradt. Kitűnik az is, hogy a téészesítés közvetett folyományaként, a nagyüzemi termelésre alkalmatlan területek átminősítésével kezdődtek a Balaton arculatát tartósan meghatározó, törpe házhelyekhez vezető parcellázások.

A szerző *Világnézeti Balaton* cím alatt tárgyalja a hirdett elvek és a pragmatikus szempontok ellentmondásait, egyebek között Veszprém megye hírhedten keményvonalasnak számító pártvezetőjének, Pap Jánosnak megnyilatkozásai alapján. Pap pozíciójából problémát jelentett például, hogy az állandó lakosság szükségleteivel szemben a Balaton-környéknek jutó fejlesztési

források jelentős részét szezonálisan működő létesítményekre kellett fordítani, jórészt a nyugati turisták „kedvéért”. Mindaz, amiről Rehák itt ír, idézőjelbe teszi a cím vörös jelzőjét, hiszen éppen a „Nyugat előtti hajlongás” jelenítette meg a letérést a kommunista eszmék kijelölte útról. A nyugatiak, bár jellemzően nem a felsőbb osztályokból kerültek ki, de autóikkal, fogyasztási szokásaikkal és lehetőségeikkel provokációnak is beillettek. Érdeemes megjegyezni, amiről a könyvben nem esik szó, hogy míg a devizával fizetőknek a Balaton vonzerejét, más nyaralási lehetőségeikkel szemben egyebek között a szállodák, éttermek alacsony árai jelentették, addig az önellátó „baráti” és hazai nyaralók számára a hatvanas évek végéig még az alapvető élelmiszerek, a kenyér, a hús, a friss zöldség is sokszor hiánycikk volt.

A könyv záró gondolata aligha vitatható, örök igazságnak tekinthető: „a huszadik század történetének tanúsága szerint, ahhoz, hogy a tó körüli dolgok helyes irányt vegyenek, a valóság talaján álló [...] felelős politikai gondolkodás, a közérdek érvényre juttatását szolgáló” intézmények és felelősségvállalás szükséges.

A kötet az Ablonczy Balázs és Müller Rolf szerkesztette *Modern Magyar Történelem* sorozatban jelent meg.

Rehák Géza: Vörös Riviera. A Balaton a Kádár-korszakban. Budapest, 2024, Jaffa Kiadó. 224 oldal, 4999 forint.